

Ньурба улуун үөрэбириитин управленията А.Г.Габышев аатынан оѳону сайыннарар киин

**«Олонхо дойдутугар айан»
Өркөн өй сайдытыгар,
билии-көрүү эйгэтигэр
ытыллар тэрээһин**

**Иитээччи Округина А.В.
«Уу-чукучук» 2 – 3 саастаах
кыра бөлөх оѳолоро**

2021

Кириу тыл

ФГОС эйгэтин биир саамай сүрүн салаатынан – оҕо билиитин-көрүүтүн эйгэтэ буолар. Биһиги уһуяаммытыгар бу эйгэнэн араас тэрээһиннэр, дьарыктар, үлэлэр бараллар. Ону тэнэ кыра саастарыттан оҕолорго араас омук дойдуларын, Сахабит сириҥ дьонун-сэргэтин, кыылын, аһын-үөлүн, баайын-дуолун, дьиэтин-уотун, сиэрин-туомун билиһиннэрэбит. Итинэн сирдэтэн оҕолорбутун кытта Олонхо алыптаах дойдутугар киирэбит. Биһиги бары Олонхо дойдутун олохтоохторо буоларбытын этэбит. Хас биирдии оҕо кыра сааһыттан бэйэтин торообут дойдутун Олонхотунан киэн туттарын, убаастыырын, ытыктыы улаатарын иитиэхтээхпит.

Оҕо сайыннарар дьарыктары маннык дьүөрэлээн билиһиннэрэбит:

- **Аан Алахчын** – Олонхону кытта билиһиннэри. Олонхо геройдарынан остуол оонньуутун оонньоон көрдөрүү.
- **Тулалыыр эйгэ** – Ус дойду (Орто дойду, Уөһээ дойду, Аллараа дойду), кинилэр таҥастара, саптара, дойду олохтоохторун, кинилэр соруктарын билсиһии.
- **Кэрэ эйгэ** – Орто дойду олохтоохторун ырыатын Оһуохайы ыллааһын, үнкүүлээһин. Илииннэн араас үлэ – уруһуй, аппликация, имитии.
- **Тыл сайдыыта** – оҕо тылын байатыы, сэхэргэһии. Оҕо иллэн кэмигэр ырытыһыы, утуйар чааска кыра олуктан кэпсээһин.
- **Оҕо оонньуута** – оруоллаах оонньуулары оонньоутуу «Ньургун Боотур уонна кини атаһа Ат барахсан» - оҕолордуун атынан айаннааһын, «Туйаарыма Куо ас астыыр» - кыргыттардыын ас астаан оонньооһун, «Туйаарыма Куо курдук Кэрэ Куобун» - кыргыттардыын бээни бэринэ үөрэни: баттах өрүнсүү, бэйэ таҥаһын көрүнүү, нарын-намчы буолуу.

- *Төрөпнүтү кытта үлэ* - төрөпнүттэргэ анаан араас быыстапканы тэрийии. Быыстапкаҕа Олонхо геройдарын кулалары, араас олонхо олукарыттан кинигэлэри ууруу. Оҕолор үлэлэрин төрөпнүккэ ыйаан көрдөрүү. Төрөпнүттэргэ саха иһитин-хомуоһун быыстапкаҕа кыттан аҕалан ууралларын уонна оҕо хамсаныылаах оонньуутугар миинньэр Аты онорон аҕалалларын этии.

Олонхону оҕолорго биир ый устата билсириннэрэбит. Бу ый иһигэр биһиги Олонхо олукарын оҕо саасхыттан тутулуктаах билсириннэрэбит. Бу манна биһиги уһуяан туох баар иитээччилэрэ, специалистара бары биир сүбэnnэн үлэлиибит. Ый бүтүүтэ түмүк тэрээһин ытабыт.

«Олонхо дойдутугар айан» аһаҕас дыарык конспега.

Өркөн өй сайдыытыгар,
билии-көрүү эйгэтигэр (познавательная ОО)
2-3 саастаах оҕолорго ытыллар тэрээһин

Тэрээһин соруга: Оҕолорго Олонхо туһунан теманы түмүктээн ингэри. . Кини олохтоохторун уонна дойдуларын ааттарын чопчу ааттыылларын ситиһии. Бэйэ бэйэҕэ истин-сайаҕас сыһыаны иитии. Оҕолору коллективка бэйэ-бэйэни кытта биир түмсүүлээхтик үлэлииргэ үөрэтии. Дыарык хаамыытыгар оҕолорго үчүгэй настырыанньаны уонна көрдөөх эйгэни тэрийии.

Ийэ тылы байыты, чингэти: Аал луук мас, кэтит-синньигэс, үрдүк-намыһах, салама.

Тутгар тэриллэр: Олонхо геройдарын оонньуурдара. Аал луук мас. Хартыынкалар, уруһуйдар. Магнитнай доска, акварель, кисточка, баночкалаах уу уонна салфетка. Эрдэттэн кырыллыбыт аппликациялар.

Тэрээһин хаамыыта.

Кириши түһүмэх.

Иит.: - Оҕолоор, миэхэ кэлин эрэ. Мин тугу эрэ этиэм.

Оҕолор кэлэн иштээччини төгүрүйэ тураллар.

Иит: - Оҕолор, миэхэ баһаалыста санатын эрэ, бииги тугу бара сылдыабытый?

О: Олонхону!

Иит: - Ээ, маладьыастар оҕолоор, биһиги олонхону бара сылдыар этибит. Оҕолор, онтон эһиги миигинниин олонхо дойдутугар айаннаһыа этигит дуо?

О: Айаннаһаан.

Иит: Оҕолор онтон олонхо боотурдара тугунан айанныыр этилэрий?

О: Атынаан.

Иит: - Маладьыастар, боотурдар атынан айаннаан сылдыаллар. Онон мин эһиэхэ эмиэ аттары бэлэмнээбитим. Онтон куоларбытын хайдах илдэ барабытый?

О: Аппытыгар олордон.

Иит: Дьээрэ маладьыастар, оччого билигин бэлэм буоллаххытына олонхо дойдутугар айанныахпыт. Айаннаан иһэн биһиги айдаарабыт, хаһытыбыт да ?

О: Суоох.

Ат оонньуурдары оҕолорго биэртэлээн бары олонхо дойдутугар көтүтэн айанныыбыт.

Сүрүн түһүмэх:

Оҕолордуун олонхо дойдутугар, Аал луук маска уонна олонхо геройдара кууклалар турар сиригэр кэлэбит.

1. «Саламаны ыйаа, өгнөрүн сөпкө эт»

- Оҕолоор, көрүн эрэ, бу туох маһа турарый? (Аал луук мас)
- Маладьыастар, бу Аал луук мас турар.
- Оҕолор, өйдөөн көрүн эрэ, кини кэтит дуу синньигэс дуу? (кэтит)
- Онтон кини үрдүк дуу намыһах дуу? (үрдүк)

- Маладьяастар, оџолорум бэркэ диэн билэллэр эбит.
- Оџолор көрүг эрэ бу туох сытарый? (салама)
- Бу саламаны биһиги хайыахпытн нааданый оџолор? (Аал луук маска ыйыахтаахпыт)
- Чээрэ, оччого билигин бары сэрэнэн Аал луук маспытгар ыйыахайын эрэ.
- Онтон бу саламабыт ханнык өгнөөхтөрүн аатталыбыт дуо? (аһаа)

Оџолор кыһыл, от күөх, халлаан күөх диэн ааттыыллар.

- Дьэ, махтал оџолор, мин наһаа диэн үөрдүм эһиги өгнөрү билэргиттэн уонна Аал луук маспытн киэргэппиктиттэн.

2. «Туйаарыма Куо».

Музыка тыаһыыр, ким эрэ тонсуйара иһиллэр.

- Уой, оџолоор, чуумпурун эрэ, ким эрэ тонсуйар дии. Өйдөөн истиэххэин эрэ.

Иитээчи аан нөгүө тахсан ким тонсуйарын көрө тахсар уонна Туйаарыма Куо буолан: илиг кэбиһэр уонна бастына кэтэн киирэр.

Туйаарыма Куо: Дорооболорун оџолоор. Бу мин Туйаарыма куо кэлим. Мин Уу-чукучук бөлөх оџолорун туһунан наһаа элбэх хайџабылы истибитим уонна мин эһигиттэн көмө көрдүү кэлим. Эһиги миэхэ көмөлөһүөххүт дуо?

О: Көмөлөһөөн.

- Бу сотору ийэлэр күннэрэ буолуохтаах этэ (*хомойор*), онтон мин баччаанны диэри бэлэппин оноро иликпин, мин бу ийэбэр бэлэх онорон испитим да илиибин иннэџэ тэһэ анһан кээһэн үлэм тохтоон хаалла. Мин төрөөбүт төрүт Орто дойдубун уонна чугас дьоннорбун онортоон, хартыынка гынан бэлэптиэхтээх этим да, ситириллбэккэ тураахтыыр, ол иһин мин эһигитин көмөлөһүөхтэрэ дуу диэммин кэлим.

*Магнитнай доскаба батман ангаарыгар кырааскаланан истит үлэ турар. Остуолга эрдэттэн кырыллан бэлэмнэммит:
Аал луук мас, күн, чыычаахтар, кыыс ийэтэ, абата, Ньургун боотур уонна сибэккиилэр сыталлар. Клей, кисточка,
уулаах баночка, салфетка уонна кырааска турар.*

- Оҕолоор, бастаан тугу гынаахпытын нааданый, өйдөөн көрүң эрэ.

О: Кырааскалаахпытын наада.

- Бастаан халлааммытын уонна сыһыбытын кырааскалыбыт, маладьыастар.

- Оҕолор, кырааскалаахпыт иннинэ этин эрэ, халлааммытын ханнык өнүнэн сотобутуй?

О: Халлаан күөх.

- Маладьыастар халлааммытын халлаан күөх өнүнэн сотобут.

- Онтон сыһыбытын ханнык өнүнэн сотобутуй?

О: От күөх.

- Саамай сөпкө эттигит сыһыбыт от күөх буолар.

- Уаай оҕолоор сыһыбыт уонна халлааммыт наһаа үчүгэй буолла дии.

- Онтон ити клейынан тугу гынаахтаахпыт буолуой?

О: Сыһыарыахтаахпыт.

- Маладьыастар оҕолор, клейынан ити кырыллан бэлэмнэн сытар Орто дойду олохтоохторун, тыынар тыыннаахтарын, көтөрдөрүн, үүнэйилэрин сыһыарыахпытын наада.

- Туох туох баарын сиһилии өйдөөн көрүң эрэ.

Оҕолордуун сиһилии көрөөһүн, туох ханна сыһыарыларын ырытыы.

- Дьээрэ Лиана сэрэнэн күннүн клейынан сотон баран сыһыар эрэ. Маладьыас.

- Марсель Аал луук маспытын ханан сыхыарабыт. Маладьяс.
- Вася чыычаахтаргын сэрэнэн клейдаан сыхыартаа. Маладьяс Вася.
- Айталыына ийэбин ханан сыхыарагын. Маладьяс.
- София аҕабын сэрэнэн клейдаан баран ийэм таһыгар сыхыараар. Маладьяс София.
- Аны Ньургун боотурбутун сыхыарыхайын.
- Ваай оҕолоор үлэбитин өйдөөн көрүнгүтүй, наһаа да кыраһыабай буолбут дии.
- Оҕолор бу биһиги ханнык дойдуну онгордубут?

О: Орто дойду.

- Орто дойду олохтоохторо кимнээх буолар эбиттэрий?

О: Дьоннор, кыылар, көтөрдөр, үүнээйилэр, үөһнэр көйүүрдэр.

Түмүк түһүмэх.

- Мин наһаа үөрдүм уонна долгуйдум. Кырдык да Уу-чукучук бөлөх оҕолоро олус диэн көхтөөх, көрсүө оҕолор эбиккит. Мин эмиэ эһиэхэ көмөбүт иһин кыракый сэмэй бэлэхтээх кэлбитим.

Хас биирди оҕо медальон бэлэхтээһин.

Сынньалан оонньуу: «Таба тут». Биир оҕону хараҕын баайан баран ытыс таһынан бу баарбын диибит.

- Уонна бары кэлэн миигинниин сынньаланна оонньооххайын.
- Оҕолоор, мин барар бириэмэм кэллэ, эһиги миэхэ күүс көмө буолбуккутугар улахан махтал. Мин эһигинниин наһаа бэһиэлэйдик сынньаным үөрдөм-көттүм. Аныгыскыга көрсүөххэ диэри.

Тумук

Олонхо – саха норуотун тылын уус-уран айымньытын саамай үрдүк чыпчаала, үйэттэн үйэбэ, көлүөнэттэн көлүөнэбэ бэрillэн испит дириг ис хоһоонноох айымньыта буолар. Олонхоҕо биһиги өбүгэлэрбит, төрүттэрбит былыргы олох көстүүтүн уустаан-ураннаан кэпсээһиннэрэ буолар. Үүнэн эрэр оҕолорбутугар Олонхо өбүгэбит сүрүн айымньыта буоларын тиэрдиехпитин, өйдөтүөхпүтүн наада.

Биһиги Олонхону оҕоҕо кыра сааһыттан Ус дойдуттан саҕалаан билсиннэрэбит. Оҕолор бары наһаа диэн сэнээрэн, сөбүлээн ылыналлар. Уолаттар Ньургун Боотур курдук күүстээх-уохтаах, мындыр өйдөөх буоларга дьулуһаллар. Кыргыттар нарын намчы Туйаарыма Куону сөбүлээн оонньоуулар. Оҕолор үс дойдуну, үс дойду олохтоохторун түргэнник араарар буоллулар. Илииннэн элбэх оноһук үлэлэр оноһуллубуттара, уруһуйдар уруһуйдаммыттара. Бу манна иитээччигэ эбии күүс көмө буолаллар биһиги специалистарбыт. Музрук үс дойду араас тыастаах-уустаах музыканнан иһитиннэрэн араартара үөрөспитэ. Үнкүү – ус дойду олохтоохторо араастык хамсаныыларын көрдөрөн оҕону эбии хамсаныытыгар сайыннарбыта. Физрук – Ньургун Боотур курдук күүстээ-уохтаах буоларга дьулуһуннарар.

Араас элбэх кинигэлэри оҕолордуун көрбүспүт. Иллэн кэмнэ элбэҕи сэхэргэспиппит, ордук ханык геройу сөбүлээбиттэрин уонна ордук ханнык геройу ордорботохторун. Төрөспүттүүн араас үлэ барбыта. Кинилэри эмиэ тэннэ Олонхо дойдутугар киллэрбиппит. Төрөспүттэр оҕолорун кытта тэннэ билэннэр-көрөннөр элбэх үгүһү билэн билиилэрэ ханаата.

Туһаныллыбыт литература

1. Е.П. Чехордуна. Олонхо дойдута. – Дьокуускай, 2014с.
2. П.Е. Багардынова, М.Н. Бысыина, А.Н. Решетникова. Олонхо – ийэ тыл тирэбэ. – Дьокуускай, 2014.

Сыһыарыы

Тэрээһин технологической картата

Түһүмэхтэр	Иитээччи дьайыыта	Оҕо дьайыыта	Үлэ ньымата	Сабаҕаланар түмүк
1.Кириин түһүмэх – 2-3 мүн.	Оҕо болҕомтотун тардан күүтүллүбэтэх соһуччу түгэни этии.	Оҕолор иитээччи тула мусталлар, кини этэрин болҕойон истэллэр-көрөллөр	Соһуччу түгэн	Оҕо болҕойор, өйгө онорон көрүүтэ сайдар
2. Сүрүн түһүмэх	1.Орто дойдуга тийэн Аал луук маһы киэргэтии. 2. Туйаарыма куо кэлиитэ. 3. Оҕолорго махтанан Туйаарыма куо бэлэбэ. 4. X/оонньууну тэрийиитэ.	Оҕолор иитээччи ыйытытыгар хоруйдуулар, өннөрү сөпкө аатталыылар, саламаны иилэллэр. Оҕолор бары бииргэ түмсөн, сөбүлэхэн үлэлэрэ. Оҕо ыйытытыга хоруйдааһына, Туйаарыма куо бэлэх туттуртыыр. Оҕо хамсаныыта.	Көрдөрөр тэрили туһаныы. Коллективнай үлэ. Сэхэргэһии X/оонньууну	Оҕо билиитэ көрүүтэ чэниир Оҕо коллективка үлэбэ холку буолар. Оҕо барбыт тематын ханатытар, ингэрэр. Оҕо быраабыланнан оонньуур
3.Түмүк түһүмэх	Оҕолору хайҕааһын Тугу гыммытарын бэлиэтээһин	Оҕо тугу гыммытын чопчулааһына	Үөрүүлээх түгэн	Бүгүһүнү тэрээһингэ ылбыт билиитэ чиниир